

יבמות יג

משה שווערד

שמחת תורה

1. הקדמה לספר סוכת דוד על יבמות

וי"ל דזהו דכתיב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי וכו', יש לפרש כך שאפילו רצה הקב"ה ליתן ג"כ להם התורה וכמאמרם ז"ל ע"ז ב: על הפסוק וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן א"ר יוחנן מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלה עד שבא אצל ישראל וקבלה, (ועיי"ש פירש"י וספורנו שהקדים זה משה רבינו זכותם של ישראל לומר כדי הם אלו שתחול עליהם ברכה, וכדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו היינו שהם לא רצו וישראל רצו) ולכאורה א"כ למה אנו אומרים אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו והלא אדרבה אנו עשינו הבחירה בתורה והלא רצו ליתן ג"כ לאומות העולם ורק שלא רצו לקבל, ורק אנו רצינו לקבל, ורק דזהו גופא שנתן לנו שכל שנבחר בתורה ולומר נעשה ונשמע, ויתר עוד שנתן לנו ג"כ ההכרעה של התורה מפני שבחר בנו ונתן לנו את תורתו, תורתו דייקא ולא סתם תורה ללמוד, ורק שנתן לנו שיהא שלנו, דמקודם תורתו הו' ועכשיו לא בשמים היא כי נתנה לנו, ולא עוד שנתן לנו תורת אמת הכח להגיע להאמת, וכמש"כ הרמב"ן פ' שופטים דברים י"ז י"א, על הפסוק ע"פ

2. רמב"ם יד החזקה הלכות יבום וחליצה פרק ו

(טו) לפיכך ראובן שמת והניח שתי נשים האחת ערוה על שמעון ושתייהן ראויות ללוי אין לשמעון זיקה על בית זה והרי שתייהן תחת זיקת לוי יבם לוי האחת מהן שהיא צרת ערוה של שמעון והיתה לו אשה אחרת ומת לוי ונפלו שתייהן לפני שמעון שתייהן פטורות מן החליצה ומן היבום משמעון האחת מפני שהיתה צרת ערוה והשניה מפני שהיא צרתה וכן הדין בצרת צרתה עד סוף העולם שכל אשה שאין לו עליה זיקה באיסור אשת אח עומדת לעולם:

3. תוספות ר' עקיבא איגר מסכת יבמות פרק א משנה א

[אות ה] במשנה ואשת אחיו מאמו. הא דלא חשיב ג"כ אשת אחיו מאביו. והיינו בגוונא דמתניתין דלקמן פ"ג מ"ט דכשמת אחיו נפלה לפניו אחות אשתו ואח"כ מתה אשתו דתו לא אסירא משום אחות אשתו ואעפ"כ אסורה לו, כיון דנאסרה עליו שעה א' וא"כ אסורה לו רק משום אשת אח מאביו ואח"כ נשאה אחיו ומת דפוטרת צרתה. צ"ל כיון דמכח אחות אשתו אסירא בכלל אחות אשה היא. תוס' ד' ל"ב ע"א ד"ה לא פקע, וקשה לי דלמאי צריך קרא לצרת צרתה הא הצרה הנפטרת בלא יבום נשארה לו באיסור אשת אחיו מאביו והיא עצמה ערוה וממילא צרת צרתה היא צרת ערוה דאשת אחיו מאביו וצ"ע ורש"י כתב כך ממש בדף ה' ע"ב ד"ה א"כ וכו' דלרבי דלא דריש לצרור דמ"מ צרת צרתה ידעינן כמו דידעינן צרת ערוה מן הקרא ולקחה דבעינן דאי בעיא נסיב האי ואי בעי נסיב האי. א"כ ממילא כשנפלה לו צרת ערוה מאחיו ונדחת ממנו נאסרת עליו עולמית משום אשת אח וכשנתייבמה לאחיו השני ולו אשה אחרת ומת וחזרה ונפלה לפני זה קרינן בזה ולקחה דאי בעי האי נסיב עיין שם אם כן גם לרבנן נימא הכי כיון דצרת ערוה נדחת ממנו נאסרה עליו משום אשת אח וכשנתייבמה לאחיו השני ולו אשה אחרת ומת וחזרה ונפלה לפניו היא אסורה לו משום אשת אח וממילא צרתה היא צרת ערוה ממש וכנ"ל:

4. ריטב"א על יבמות דף יג/א

רב אשי אמר סברא הוא. ור' יהודה נמי לא סגי' דלא ידע האי סברא אלא דנקיט קרא לסמוך בעלמא וזהו מה שפ' רב אשי:

5. ריטב"א רשימות מוסד הרב קוק

היא. 868 כפשוטו קאי רבינו על צרת צרה וכפירש"י והתוס' רי"ד (וראה בציון הבא), והא דאית ליה לרבינו דהך סברא דרב אשי דצרת צרה נמי במקום ערוה קיימא פשוטה היא ולא שייך שיחלוק עליו רב יהודה. כפשוטו היינו מדין נאסרה. וע"פ דברי רבינו מיושב קושיית רע"א בתחילת מסכת דמאי בעי קרא לצרת צרה, והלא ברף (ח. ב) מבואר ברש"י ד"ה א"כ דלרבי דלא דריש לצרור ידעין צרת צרה מדין נאסרה, ומ"ש לידן, דלרבינו אה"נ ליכא מ"ד דבעי קרא לצרת צרה, [ולש"ר דמפרשין דרב יהודה חולק על רב אשי וסובר דצ"צ בעי קרא ראה ביישוב קושיית רע"א כמילואים כס"א א']

869 מיהו בתוס' (ב, א) ד"ה עד סוף העולם מבואר דרב יהודה חולק על רב אשי, ובת"א נקט שם תוס' דלרב יהודה בעי קרא לצרת צרה ולרב אשי לא בעי קרא, וכן מבואר מספר הישר לר"ת שלזינגר עמ' 37 בנוסחת כת"י (וע"ש שכתב ר"ת דרב יהודה סובר ערוה לא צריכי קרא וצרה צריכי קרא, ורב אשי סובר כמ"ד לעיל ח. א דצרת ערוה נמי לא צריכי קרא, וראה לעיל ציון 475 מש"כ אולי בביאור דבריו), אולם תוס' (ב, א) בתירוץ ב' וכן בתוס' הרא"ש כאן כתבו דגם לרב אשי בעי קרא לצרת צרה וסוגיין כאן דמנה"מ לא אצרות צרותיהן קאמר דבהדיא דריש להו בברייתא מלצרור, אלא על אפילו הן מאה דמתניתין קאי, ואמר רב יהודה דכולהו משתמעי מלצרור ורב אשי סבר דמלצרור לא משמע אלא תרי ואפילו הן מאה מסברא נפקא וכו'. *870 כבדק"ס

6. ספר קובץ הערות - סימן ג

יד) ובפ"ק (י"ג ע"א), **צרה מ"ט אסירא משום דבמקום ערוה קיימא וכו'.** וצריך ביאור מה הפירוש **דבמקום ערוה קיימא.** ורגילין לפרש משום אשת אח שלא במקום מצוה, ואין לשון הגמ' סובל כלל פירוש זה, דא"כ הרי היא עצמה ערוה, ולא שייך הלשון **דבמקום ערוה קיימא.** ועוד דאיזה נתינת טעם יש בזה לאסור צרה משום דהיא אשת אח, לא תיאסר ולא תהא אשת אח, דאיסור אשת אח בא בתולדה מפני שהיא פטורה, ולא להיפוך. אלא דצ"ל לפירוש זה דקאי בנפילה שניה, דאז ליכא לערוה שתפטרה, ומ"ט פטורה אז, אלא משום דנעשית אשת אח מנפילה ראשונה. אבל לשון הגמ' לא משמע כן. ועוד דבירושלמי [פ"א ה"ה] בעי צרת ערוה אם אסורה משום אשת אח, ומאי קמיבעי ליה, ליפשוט מהא דפטורה בנפילה שניה. ועוד דא"כ לא משכחת לה כלל לצרת צרה, כקושית הגרע"א בגליון משניות [פ"א אות ה'], דלעולם היא צרת אשת אח:

טו) ע"כ נראה דהפירוש במקום ערוה קיימא, שהצרה היא עצמה כערוה לענין יבום, דצרת בתו הרי היא כבתו לענין זיקה. ואף שאין ביאתה אסורה משום בתו, מ"מ לענין זיקה יש בה פטור בתו, דאותה הסיבה שישנה בבתו להפקיע זיקה, ישנה גם בצרת בתו, והסיבה הזאת נשארת בה לעולם גם בנפילה שניה, וגם אז היא פטורה משום צרה ולא משום אשת אח, דכיון שהיתה צרת בתו שעה אחת הרי היא כבתו לעולם: וראיה לזה, דלמ"ד נישואין הראשונים מפילין, אם היתה צרת ערוה בחיי הבעל אסורה עולמית [י"ג ע"א], ועל כרחך זה אינו משום דינא דכל יבמה שאין אני קורא בה וכו' [כ"ז ע"ב], דבחיי הבעל לא שייך הך כללא, כגון בהיו לו בנים ומתו בחייו, דודאי מתיבמת לכו"ע - ודוקא במגרש את אשתו והחזירה, אסורה להך מ"ד [ק"ט ע"א], ויבואר אי"ה במק"א - וע"כ הטעם משום דגם עכשיו במקום בתו קיימא, כיון שנקרא עליה שם צרה שעה אחת:

7. סוכת דוד

ד' בגמ' נישואין הראשונים מפילים, עיין קוה"ע סימן ר' ג' ד' ה', שפירש נישואין מפילים אין הכוונה שהזיקה חלה בחיי הבעל דודאי זמן חלות הזיקה לכו"ע הוא בשעת מיתה, אלא פירושו דסיבת הנפילה מן הנישואין אף דזמן הנפילה הוא בשעת מיתה אבל הנישואין גורמין שתוקף בשעת מיתה ומשעת הנישואין יש עליו דין זיקה על להבא אם ימות בלא בנים, ומשונה גם ביש לו בנים בחייו מ"מ שפיר אפשר להיות בה דין זיקה על שעת מיתה אם לא יהיו לו בנים אז, והא דצרה אסורה לעולם, אינה משום דינא דנאסרה עליו שעה אחת, אלא כיון שנקרא עליו שם צרה נעשית כערוה לענין זיקה ושוב אפילו מתה הערוה מ"מ צרה באיסורה קיימא ואיסורא מצד עצמה ואין צורך שהערוה תאסור

אותה בכל שעה ושעה, כלשון הגמ' צרה במקום ערוה קיימא ר"ל שיש לה הכח כמו הערוה דגזויה"כ היא דסיבת האיסור של הערוה ישנה בהצרה והסיבה הזאת לא פקעה ממנה גם כשמתה הערוה או נתגרשה/אבל למ"ד מיתה מפלת המיתה היא סיבת הנפילה וקודם המיתה אין עלי' שום דין זיקה גם על להבא ובחיי הבעל לא הו' עלי' כלל שם צרה ולא נעשית ערוה מעולם עכ"ל.

ולפי"ז הוקשה לו באות ד', דלקמן ל' כתבו התוס' דהיכא שמתה אשתו בחייו והיא היתה אחותה של היבמה ואח"כ מת אחיו מותרת להתייבם היא וגם צרתה אפילו למ"ד גישואין מפילין, והוקשה לו הלא צרתה נעשית עלי' שם צרת ערוה וזה לא פקע לעולם ותהוי אסורה מחמת עצמה ומ"ש ממתה הערוה דצרה באיסורא קיימא משום דאיסור צרה היא מצד עצמו, וא"כ ה"נ כשהותרה הערוה מ"מ הצרה תעמוד באיסורה, וכתב לתרץ דשאני היכא דהערוה עצמה הותרה במיתת אחותה דהצרה נמי הותרה דצרתה הוי כמותה ולא יותר עיי"ש ע"כ.

8. רמב"ם יד החזקה הלכות יבום וחליצה פרק ו

(כא) שתי יבמות הבאות מבית אחד שהאחת מהן ערוה על היבם והרי הערוה אילונית צרתה מותרת וחולצת או מתיבמת הואיל והאילונית אינה בת יבום הרי זו כמי שאינה ונפלה זיקתו על צרתה בלבד וכן אם גירש אחיו את הערוה או מיאנה בו קודם שימות או שמתה בחיי בעלה ואחר כך מת אחיו הרי צרתה מותרת וחולצת או מתיבמת ואין אומרים הואיל ונעשית צרה לערוה שעה אחת תאסר לעולם שאין הצרה אסורה עד שתהיה צרת ערוה בשעת נפילה ליבום:

9. שערים מצויינים בהלכה

ותמאן השתא ותתייבם. פרש"י ותמאן הערוה השתא, ותאמר אי אפשר בקידושין שקדשוני אמי ואחי לבעלי המת, ותעקור קידושין הראשונים ותתייבם צרתה. משמע שיש להדר אחר יבום. והקשו הרשב"א והריטב"א הא לעיל (ג.) אוקימנא מתניתין כאבא שאול דחליצה קודמת ליבום, והטעם משום שאין מתכוונין לשם מצוה, ואמאי מלמדין אותה שתמאן, ותירצו דהלשון חולצת ולא מתייבמת, משמע דאין כאן דין יבום, דכן דקדק הגמ' לקמן (כח.) מלשון כזה דאין יבום, ולכן מקשה הגמ' הא ע"י מיאון יכולה לבא לידי יבום. ועי' בתוס' (ד"ה ותמאן בתי ב').

10. רע"ב על מסכת יבמות פרק א משנה ג

שנשואות לאחרים – [1] ואינן יכולות להנישא לאחיו של זה מאביו, ואם מתו בעליהן שהן נכרים אצל זה, צרותיהן מותרות לינשא לזה, שאין צרת ערוה אסורה אלא בנופלת לפניו ליבום מאחיו. [2] ורבינו משה בר מימון פירש, אם נישאו בעבירה לאחיו, ומת בלא בנים ונפלו ליבום לפניו, צרותיהן מותרות, שאין אלו צרות ערוה, הואיל ולא היו קדושין תופסין לאחיו באותן עריות:

11. סוכת דוד

(כז) ועיין אחיעזר אבהע"ו ג', שהוכיח מכאן דהא דאין אחע"א היינו רק לענין עונש אבל עצם האיסור חל ולכן מונע תפיסת הקידושין, וכן ממזרות דתלוי בתפיסת קידושין הולד ממזר עיי"ש, (ואולי ההסבר הוא י"ל דהעונש הוא מפני ההזרה שהזרה תורה וכל שכבר הוזהרה תורה פעם אחת תו לא צריכין להזהיר פעם שני' ולכן העונש הוא רק על ההזרה הראשונה דכך נתקבלה ההלכה כן דוזה הגדר בדינים של עונש, משא"כ עצם האיסור חל דאין איסור אחד מעכב חבירו מלחול, דהאיסור תלוי במציאות

של הדבר וכל שיטתו הך מציאות ישנו גמי האיסור, אבל בבית אחת הלא באו שני ההזרות ביחד ולכן חייב על כל אחת, וכן אם יש שני לאוין על איסור אחד א"כ הם באים בבית אחת ולוקין שתיים, ועדיין צ"ב) ועיין תשובות אב"ק

(כט) ועיין אחיעזר שם, שהקשה ג"כ לפי דבריו דאחע"א זהו רק לענין עונש, אבל האיסור חל, א"כ תקשי דמאי פריך ותתייבם יבומי וכתב לתרץ כך, דהמשקה שם סובר דאחע"א הכונה דלא חל כלל, ולהכי שפיר הקשה ותתייבם יבומי, אבל המתרץ שם דאיסור אחות אשה מיתלא תלי וקאי אי פקע איסור א"א אתי איסור אחות אשה וחיל והלכך לא פקע, הכונה שמחדש דאחע"א הכונה שכבר ישנו להאיסור השני במציאות ולכן מונע היבום, ואע"פ שאין אחע"א לחיוב מ"מ האיסור איתא במציאות וכמו דמשני הש"ס אח"כ לקוברו בין רשעים גמורים, וכתב לפי הנ"ל ליישב קושית התוס' שם ד"ה לא פקע וא"ת לר"ש משכת"ל

12. סוכת דוד

(לד) במתניתין, לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש, ופירש"י אע"פ שבני הצרות שנתייבמו כב"ש ממזרים הם לב"ה וכו' לפי שהיו מודיעים להם, וכן איתא לקמן י"ד, דממזרים הם לב"ה, ועיין קוה"ע ד' ב' ג', שכתב דאע"פ דקודם בת קול כדברי מי שירצה יעשה (עיין חולין מ"ד הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה) וא"כ אפילו לדברי ב"ה דצרת ערוה פטורה, מ"מ גם הם מודים שהרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה ובודאי שאין איסור כלל שהתורה נתנה לו רשות לעשות כדברי מי שירצה ומ"מ לב"ה הולד ממזר, והטעם דאף דמותר לעשות כדברי ב"ש מ"מ סיבת האיסור לא פקעה אם האמת כדברי ב"ה (ולכן הולד ממזר) וכתב וה"ה בספק ממזר אף דמותר בתורת ודאי

(לפי דברי המהרי"ט, ונביא זה לקמן) מ"מ כיון דישנה לסיבת האיסור לא תפסי בה קידושין אלא בספק (היינו לר"ע דס"ל דלא תפסי בחי"ל) וכן אם ספק ממזר בא על בת ישראל ואח"כ גודע שהוא ממזר נפסלת האשה כמו שהוא בפסל, וזה מבואר בסוגיא לקמן י"ד: נעשה כדברי ב"ה הולד פגום לדברי ב"ש, אף שמותר לו לעשות כדברי ב"ה, מ"מ הולד פגום אם האמת כדברי ב"ש, והטעם כנ"ל משום דסיבת האיסור לא פקעה, וזה דלא כמש"כ המנחת חינוך מצוה רס"ז עיי"ש, היינו דהמנ"ח סובר כיון דהביאה היתה מותרת דהרי ספק ממזר מותר מה"ת, לא נפסלה לכהונה ולא נעשית זונה למפרע דאינו בכלל זר מעיקרא ואינה זונה, ע"כ.

וע"כ צ"ל דשאני הכא דגהי דיש לו רשות לעשות כדברי מי שירצה, מ"מ לא נשתנה הדין, ולהצד האוסר יש כאן מעשה איסור לדבריהם, ורק דאין לכופו לעשות כדבריהם אבל בודאי יש כאן ביאת חי"ל לפי ב"ש דסו"ס יבמה לשוק הויא, ואע"פ שהגברא לא עבר ולא יהי נענש ע"ז, זה ענין אחר דהוי לדוגמא כמו פטור אונס דיש לו לסמוך נמי על הצד השני, מ"מ בא הולד מביאה פגומה היינו דהמעשה מצד עצמה הוי מעשה איסור אע"פ שהגברא לא יהי נענש ע"ז, והוי כמו ביאת שוגג או אונס דג"כ הולד פגום, דמה שיש לו רשות לעשות כדברי מי שירצה אינו משנה הדין כלל והמעשה הוי מעשה איסור לשיטתם, ולהכי הוי הולד פגום, אבל בספק ממזר הלא התירה תורה את המעשה בתורת ודאי ואי"כ מעשה איסור כלל וכמו בעדול"ת אין שם מעשה איסור כלל דכיון שהתירה תורה מדין ודאי אי"כ נשתנה הדין ע"י ההלכה זו, ולכן סובר המנ"ח דאינה זונה כלל דאי"ז זר מעיקרא אצלה, וכן ס"ל להאב"מ הנ"ל דתופסין הקידושין בודאי בספק ממזר מכיון שהתירה התרה בתורת ודאי הוי כאילו אי"כ ממזרות כלל כ"ז שהוא ספק שזהו ההלכה הוי הפקעה מדין ממזרות.

13. שו"ע יו"ד סימן קיט

(ז) מי שהוא מפורסם באחד מעבירות שבתורה, חוץ מעבודת כוכבים וחלול שבת בפרהסיא, או שאינו מאמין בדברי רבותינו ז"ל, נאמן בשאר איסורים. ובשל אחרים נאמן, אפילו על אותו דבר, לומר מותר הוא: הגה - מי שהוא חשוד בדבר דלא משמע לאינשי שהוא עבירה, לא מקרי חשוד (רשב"א סימן ס"ד), מיהו לאותו דבר אינו נאמן. מי שנוהג באיזה דבר איסור מכת שסובר שדינא הוא הכי, או מכת חומרא שהחמיר על עצמו, מותר לאכול עם אחרים שנוהגין בו היתר, דודאי לא יאכילוהו דבר שהוא נוהג בו איסור (הגהות מרדכי פ"ק דיבמות ובנימין זאב ש"ב ור' ירוחם סוף נתיב ג' בשם הרמ"ה):

14. שפתי כהן על יו"ד סימן קיט

(כ) דודאי לא יאכילוהו דבר שנוהג בו איסור. שם מפרש הטעם דודאי אלפני עור לא תתן מכשול לא עברי מיהו היינו דוקא כשאחרים יודעים שהוא נוהג איסור בדבר ...

15. ריטב"א על מסכת יבמות דף יג/ב

רבה אמר טעמא דב"ש לפי שאין איסור חל על איסור וקס"ד דהכי קאמר שאין איסור אחות אשה חל על איסור אשת אח וליכא הכא צרת ערוה אלא צרת אשת אח בלחוד דלא חשיבא ערוה ולהכי פרכי' ניהא נשא מת ואח"כ נשא חי דקדים איסור אשת אח אלא נשא חי ואח"כ נשא מת איסור אחות אשה קדים. וק"ל דבלאו ה"נ תיקשה ניהא צרת אחות אשה וכיוצא בה דהוו קורבי דע"י קדושי' אבל צרת בתו וכיוצא בה שכן קורבי על עצמו מאי איכא למימר דהא אינהו קדמי לעולם לאיסור אשת אח י"ל דאה"נ דמצי למיפרך הכי אלא דניחא לן למפרך מאחות אשה גופא דדילמא משני לה דאיך דב"ש מתירין את הצרות היינו צרות עריות שע"י קדושי' ובמסקנא לא תריץ רבא דאפי' קדם איסור עריות לאיסור אשת אח שרו ב"ש ובהיה מתרצי' כלהו פרכי' וכדפרש"י ז"ל אבל הראב"ד ז"ל פי' דכל היכא דתיקום לן דצרות אחות אשה שריא ממילא משתרו צרות דכלהו מאחות אשה ילפי' ולהכי פרכי' דניחא דשריא אחות אשה היכא דמת בתחלה אבל היכא דנשא חי מתחלתה הרי צרתה אסורה ילפי' מינה שאר צרות לאיסורא דמוקמי קרא דלצרוה ועליה בהכי ונכון הוא:

16. תוספות מסכת יבמות דף יג עמוד ב

דלא אתי איסור אחות אשה וחייל איסור אשת אח - וא"ת כיון דאיסור אחות אשה לא חייל תתייבם ערוה גופה וי"ל דאיסור אחות אשה מיתלא תלי וקאי אי פקע איסור אשת אח אתי וחייל הלכך לא פקע.

17. רישב"א על מסכת יבמות דף יג/ב

ואכתי ק"ל נשא מת ואח"כ נשא חי היכי ניחא דאי אמרת דלא אתי איסור אחות אשה וחייל על איסור אשת אח ולהוי מיפטרא צרתה א"כ ערוה גופא תתייבם וי"ל דהא אמרינן לקמן בפ"ד אחים אמר רב אשי איסור אחות אשה מתלא תלי וקאי איפקע איסורא דאשת אח כלומר דשריא לה להתייבם אתי איסור אחות אשה וחייל...

18. מהרש"א על יבמות דף יג/ב

תוס' בד"ה דלא אתי איסור אחות אשה כו' וא"ת כיון דאיסור אחות אשה לא חייל תתייבם כו' וי"ל דאיסור אחות אשה מיתלא תלי כו' עכ"ל. התימה מדבריהם שסתמו דבריהם כאילו מפיהם אנו חיינן וזו הקושיא בעצמה ופירוקה גמרא ערוכה היא בפ' ד' אחין דפרכינן לר"ש כיון דאיסור אחות אשה לא חייל תתייבם ומשני אמר רב אשי איסור אחות אשה מתלי תלי וקאי כו' ע"ש:

19. תוספות הרא"ש מסכת יבמות דף יג עמוד ב

טעמייהו דב"ש דאין איסור חל על איסור. וא"ת ערוה גופא תתייבם מהאי טעמא, וי"ל דאיסור אחות אשה מיתלא תלי וקאי ואי פקע איסור אשת אח אתי איסור אחות אשה וחייל הלכך לא פקע, וב"ה סברי אף על גב דאין איסור חל על איסור ואין עליה שם איסור אחות אשה מ"מ הויה אשה שאינה ראוייה להתייבם וערוה היא ופוטרת צרתה.

20. תוספות הרא"ש מסכת יבמות דף יג עמוד ב

הויה לה צרת ערוה שלא במקום מצוה. וב"ה סברי כיון דהך צרה מכח אשת אחיו זקוקה לו ליבום ואחיו היה נשוי אשה שהיה ערוה לו צרתה נמי אסורה.

21. תוספות מסכת יבמות דף יג עמוד ב

בית הלל פוסלים - פי' בקונטרס מכהונה ולא מתרומה וא"א לומר כן דמחייבי כריתות זונה היא כדאמרינן בהחולץ (לקמן מד:) גבי הנושא את חלוצתו וזונה אסורה בתרומה כמו שנפרש שם בע"ה (ד"ה הכא) ורש"י עצמו חזר בסוף פירקא (דף טו: ד"ה היא עצמה) גבי מה לאלמנה שכן היא עצמה מתחללת.

22. תוספות מסכת יבמות דף יג עמוד ב

דאמר רחמנא לא תעשו חבורה על מת - והא דאמרינן בסוף פרק ד' מיתות (סנהדרין דף סח. ושם) גבי ר"ע שהיה מכה עצמו על ר"א שנפטר עד שהיה דמו שותת לארץ [1] ואומר רבינו יצחק דאיכא למימר דדרך שריטה אסר רחמנא דוקא [2] א"נ אתורה היה מצטער כדאמרינן התם הרבה מעות יש לי ואין שולחני כו'.

23. רש"י יבמות דף יג/ב

לא תעשו אגודות אגודות - דנראה כנוהגין ב' תורות כשקורין כפרים את המגילה ביום כניסה ועיירות גדולות כ"ד ומוקפין חומה בט"ו:

24. רמב"ם יד החזקה - הלכות שביתת יום טוב פרק ח

(כ) ההולך ממקום שעושיין למקום שאין עושיין לא יעשה ביישוב מפני המחלקות אבל עושה הוא במדבר וההולך ממקום שאין עושיין למקום שעושיין לא יעשה נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואע"פ כן לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני האסור לעולם אל ישנה אדם מפני המחלקות וכן מי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו מפני המחלקות:

25. קרו אורה מסכת יבמות דף יג עמוד ב

מגילה נקראת כו' איקרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות. ונראה מדברי רש"י ז"ל דעיקר הפירכא הוא מכרכים ועיירות דאלו קורין בי"ד ואלו בט"ו. וכן כתב הרשב"א ז"ל דיום הכניסה דכפרים בכלל מנהגא הוא, ואע"ג דבמגילה נאמר כל אחד בטעמו, לפרזים היה יום מנוחה בי"ד ובמוקפים בט"ו, מכל מקום לא היה להם לכנה"ג לתקן ימים מחולקים, כדי שלא יעשו אגודות אגודות. וס"ל לר"ל דאפילו בב' מקומות הוי בכלל לא תתגודדו. **ונראה דר"ל סבירא ליה דטעמא דלא תתגודדו הוא משום שלא יאמרו שיש ח"ו שתי תורות. ומשום הכי השיב לר"י אמינא לך אנא איסורא ואת אמרת לי מנהגא, דבמנהגא ליכא חשש דשתי תורות. ולפי האי טעמא אפילו בשתי מקומות שייך איסורא דלא תתגודדו. ור"י ס"ל דהטעם הוא מפני המחלוקת. משום הכי פריך ליה ממקום שנהגו, דבמנהגא נמי שייך מפני המחלוקת, ומזה הוכיח דבשני מקומות לא שייך לא תתגודדו. דאין כאן חשש מפני המחלוקת. וכן כתב הרמב"ם ז"ל (ה' יו"ט פ"ח ה"כ) דהטעם הוא מפני המחלוקת. וכי שני ליה ר"ל לחלק בין איסורא למנהגא חזר והשיב לו מהא דתנן הלילה ב"ש אוסרין, והא דלא פריך ליה מרישא דמתניתין התם דתנן וחכמים אומרים ביהודה היו עושין ובגליל לא היו עושין דאיסורא קאמרי י"ל דבאמת סמין ארישא דמתניתין אלא דמהא דב"ש אוסרין מוכח דמתניתין איסורא קאמר. כדאייתא בפסחים בפ' מקום שנהגו (נ"ה ע"א). ואתי שפיר בזה הא דמשני התם הרוואה אומר מלאכה הוא דלית ליה. ולא קאמר דלא עשו ב"ש כדבריהם, כמו שהקשה במהדורא בתרא, משום דמרישא קפריך מיהודה וגליל.**

26. שו"ת משיב דבר חלק א סימן יז

לאנשי עדת יעליסאוועטגראד יע"א.

בענין תפלות שבני אשכנז מתגוררים בארצות האלו שע"פ רובם מתפללים בנוסח ספרד ואף שבבתי כנסיות מתפללים קרוב לאשכנז, מ"מ אנו שמתפללים בביהמ"ד של ספרדים איך להתנהג עם נוסח התפלה, וגם על דבר הקדושות אם מותרים לענות כמנהג ספרד או שנצרך גם הקדושות לענות כמנהג אשכנז:

(א) גרסינן ביבמות (דף יג) תנן התם מגילה נקראת בי"א ובי"ב וכו' א"ל ר"ל לר' יוחנן איקרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות [פירש"י דנראה כנוהגין שתי תורות כשקורין בני כפרים את המגילה ביום כניסה ועיירות גדולות בי"ד ומוקפות חומה בט"ו] א"ל עד כאן לא שנית מקום שנהגו לעשות מלאכה כו' א"ל אמינא לך אנא איסורא [פירש"י דאסרי להו רבנן לבני ארביסר דאי בעו למקרי בחמיסר לא מצו וכן בני חמשה עשר בארבעה עשר ודמי לשתי תורות עכ"ל, ולא זכר רבינו רש"י הקושיא מבני כפרים כבתחלה דכיון דאמר דלא מקשה אלא מאיסורא שוב לא קשה מכפרים שהרי אי בעו מצו למקרי בי"ד ואינו אלא כמנהגא, וכ"כ בחי' הרשב"א בסוף סוגיא זו, וכ"ה בירושלמי פסחים כאשר יבואר, אבל התוס' והרא"ש לא מפרשי הכי כאשר יבואר באות ו'] ואת אמרת מנהגא, [דהתם לכ"ע שרי מיהא באתרא דאחמור לא ישנה את דרכו מפני המחלוקת זהו פירש"י, ואין כונת רש"י דמי שהוא ממקום שמחמירין אסור לשנות מפני המחלוקת, שהרי אסור לשנות דרכו משום דכתיב אל תטוש תורת אמן, אלא ר"ל לא ישנה אדם הבא לשם ממקום שמקילין וכ"ה בפסחים דף נא] ופריך והתם איסורא ליכא והתנן בלילה ב"ש אוסרין וב"ה מתירין, [ופירש"י ואיכא דעבדי כב"ש, ואיכא דעבדי כב"ה, ואיכא אגודות ולכאורה שפת יתר היא ברש"י דהרי קושיית הגמ' כמשמעו שבא לחזק קושיא הראשונה שהרי להאי תנא איסורא נמי איכא ומכ"מ איכא חילוק מקומות ולמה לא מקשה ר"ל אהאי מתניתין, אבל באמת כוון רש"י לזה, דלהאי תנא דתנא איסורא זהו דברי חכמים דפליגי אר"מ דתנא מנהגא בפסחים (דף נ"ה) והם תנו במתניתין שם ביהודה עושין ובגליל אין עושין, ובשתי מדינות פשיטא גם לרשב"ל לא שייך אזהרה דאגודות אגודות ורשב"ל לא מקשה אלא משינוי דעיירות במדינה א', מש"ה הוסיף רש"י בלשונו ואיכא דעבדי כו' דהכונה דגם במדינה א' נחלקו העיירות בלילה אם הדין כמו ביום אם לא, ואף בגליל דשם אסור לעשות בע"פ ושם גופא איכא חילוק עיירות לענין לילה] א"ל התם הרוואה אומר מלאכה הוא דלית ליה, [ולא דמי לשתי תורות דהרוואה זה שאינו עושה מלאכה אומר שאין לו מה לעשות. רש"י] והא ב"ש מתירין הצרות לאחין וב"ה אוסרין מי סברת עשו ב"ש כדבריהם לא עשו ב"ש כדבריהם כו', ומ"ד עשו איקרי כאן ל"ת אמר אביי כי אמרין ל"ת כגון שני ב"ד בעיר א' הללו מורין כדברי ב"ש והללו מורין כדברי ב"ה, אבל שני ב"ד בשתי עיירות לית לן בה א"ל רבא והא ב"ד כשני ב"ד בעיר א' דמי, אלא אמר רבא כי אמרין ל"ת כגון ב"ד א' בעיר אחת פלג מורין כדברי ב"ש ופלג מורין כדברי ב"ה, אבל שני ב"ד בעיר א' לית לן בה. **היוצא מסוגיא זו דאזהרה דל"ת לא שייך לחשש מחלוקת, אלא רחמנא בעי**

דלא להוי כשתי תורות, שהרי רשב"ל מקשה ממגילה והתם ליכא מחלוקת דלא שייך כלל דהכי הוא הדין דכפרים מקדימין בכ"מ וכן עיירות ומוקפות חומה, ותו דאי מטעם מחלוקת מה לי איסורא מה לי מנהגא, ותו מאי משני ר"ל התם הרוואה אומר מלאכה הוא דלית ליה הא מכ"מ יהיה מחלוקת מהנהגים איסור שיראו אחרים עושין אלא סוגיא דשמעתין דלא שייך אזהרה זו לטעם מחלוקת, אלא דחיישינן לשתי תורות, ולכאורה גם להמסקנא בדעת רבא דקיי"ל כוותיה, הנה עיקר אזהרה זו אינו אלא במקום איסורא אפי' באופן דלא הוי חשש מחלוקת, ולהיפך במנהגא אפי' איכא חשש מחלוקת ליכא אזהרה דלא תתגודדו...

(ג) מעתה מש"כ הרמ"א באו"ח (סי' תצ"ג) דלא יונהגו/ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה משום לא תתגודדו וקשה הרי במנהג לא קאי אזהרה זו... נמצא לדברינו דפסק הרמ"א (סי' תצ"ג) אזיל בדעת הרמב"ם והחנינוך דגם במנהגא היכא שיש חשש שינוי מחלוקת יש משום ל"ת ולא כדעת הרא"ש...

27. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן כג

בשינוי נוסחאות בין המתפלל להצבור מוצאי יום טוב האחרון של חג תשכ"ג. מע"כ ידידי הנכבד מר משה זינש שטערן שליט"א.

הנה בדבר אחד שמתפלל בביהכ"נ שהצבור מתפללים בנוסח אחר מכפי שהוא מתפלל הנכון לע"ד שבדברים שצריך דוקא בצבור כמו קדושה מוכרת לומר הנוסח של הצבור, ואף כשיאמר בלחש אינו יכול לומר נוסח אחר, דהא כל האמירה עשה הצבור שהוא בעצמו לא היה יכול לומר כלל דאין אומרים קדושה ביחיד. ואף שהעיקר מה שהצבור צריכים לומר בקדושה הוא רק קדוש וברוך וימלוך, ושינוי הנוסחאות נקדש או נקדישך וכדומה הוא רק חיוב להש"צ, מ"מ למנהגו שאומרים הצבור גם זה כהכתבים שהביא המג"א בסימן קכ"א סק"ב ורעק"א שם הוי גם זה מהקדושה. ומפורש זה במג"א שם סק"א שכתב ואינו נקרא קדושה אלא נעריצך, שלכן אסר המחבר להצבור לומר זה כיון שלא נתקן לאמירת הצבור אלא שהש"צ יהיה שלוחם לומר זה נחשב אמירתם כאמירת יחיד, עיין במחה"ש שכן צריך לבאר דבריו. ומה שאנו אומרים כהכתבים אולי סובר שנתקן גם זה להצבור לומר ואין הש"צ שלוחם לזה כמו לאמירת קדוש וברוך וימלוך, ואולי הוא מטעם הט"ז דהאמירה עם החזן לא מיקרי יחיד וג"ז נחשב אמירה עם החזן אף שאומרים תחלה. עכ"פ כיון שכל האמירה היא מצד הצבור, וגם שאמירתו נחשב כאומר עם החזן לא שייך שיאמר בלשון אחר מכפי שאומר החזן תחלה. והתפלה בלחש יכול לומר כנוסח שרגיל בו כיון שהוא בלחש ולא שייך בזה איסור השינוי מפני המחלוקת שתנן בפסחים דף נ', ואף שאומרים בשתי נוסחאות נחשב זה תפלה בצבור כיון שמתפללים ביחד. ופסד"ז וברכות ק"ש שרשאי לאומרם גם בקול רם הנשמע לאחרים הסמוכים אצלו, יש להסתפק אם רשאי לאומרם בנוסח שרגיל בלחש שלא כהצבור דיש לומר דהרי הוי זה כבצנעא שליכא איסור דהא אכל רבב"ח חלב דאייתרא אף שהיה אסור בפרהסיא עיין ברא"ש שם /פסחים/ דף נ"א, ויש לומר שאסור אף בלחש משום שמא ישכח מלומר בלחש כיון שדברים אלו רגילין לומר בקול הנשמע, ודמי קצת למלאכה שהבא ממקום שעושים למקום שאין עושים אסור ביישוב אפילו בצנעא שכתבו התוס' /פסחים/ בריש דף נ"ב דלא אפשר למלאכה בצנעא כמו שאר דברים, וכוונתם דאף מלאכות שלא נשמע ככתיבה וכדומה מ"מ מטרדת המלאכה ישכח מליזהר שלא לעשות כשיראו בנ"א. ומסתבר שיש להקל כשיאמר בלחש כיון דגם במלאכה איכא לשון בר"ן שם שמתיר במלאכה שאפשר לעשותה בצנעא, ולכן אם קשה לפניו לומר שלא כהרגלו יאמר בלחש כהרגלו, אבל אם לא קשה לפניו יאמר כנוסח הצבור. יידו, משה פיינשטיין.

28. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן לד

איסור לשנות ממנהג המקום ז' כסלו תשל"ז. מע"כ ידידי הנכבד הרה"ג מוהר"ר אברהם ד' גוטליב שליט"א הרב דק"ק אהל אברהם בפאריש צרפת..

הנה האיסור בביהכ"נ אחת לאיזה אינשי לשנות ממנהגי המקום בדברים הניכרים איכא שני איסורים חדא מלאו דלא תתגודדו שנדרש ביבמות דף י"ג ע"ב גם לענין דלא תעשו אגודות אגודות והוא מדאורייתא דאל"כ לא היה שייך להקשות דמבעי ליה להקרא לגופיה, וכן הוא מפורש ברמב"ם פ"ב מע"ז הי"ד שכתב ובכלל אזהרה זו שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג זה ובשביל זה שהוא דרשא גמורה מהקרא הקשה הכ"מ איך לוקה בגדידה הא הוא לאו שבכללות ואם היה רק מדרבנן ואסמכתא לא היה קשה כלום הרי בהכרח שהוא מדאורייתא. ושנית מהדין אל ישנה מפני המחלוקת דבפסחים דף נ' ודין זה הוא מדרבנן.

ודין זה הוא אף במנהגים שאיכא בהו איסורא קצת וכ"ש באיסורים גמורים כמו בתפילין בחוה"מ =בחול המועד= שלהלובשין תפילין עובר בעשה כשאינו מניח ולהאין מניחין איכא אסור זלזול במועד, וכן הוא שינוי הנוסחאות שאיכא טעמים לכל נוסח ונוסח אסור אף שאולי איסור לא תתגודדו ליכא משום שליכא חלוקים בעיקרי נוסח הברכות והתפלות איסור השני שאל תשנה מפני המחלוקת ודאי איכא. ואם רוצה לומר וידוי קודם נפילת אפים הוא דוקא בלא שום היכרא לאחריני שהוא בלא הכאה על הלב, וגם אינו יכול לומר הי"ג מדות שלזה צריך דוקא עשרה שיאמרו עמו אף אם ימצא עשרה הרי זה השינוי בפרסום גדול. ורק מה שמניח תפילין גם בתפלת המנחה אין למחות בידו ואף שאיכא בזה משום יוהרא דמכיון דבא ממקום שנוהגין כן ליכא משום יוהרא. אבל על שאר השינוים צריך למחות בידו וגם לכופו בהתראה שיהיו מוכרחין לסלקו ממשרתו אם לא יעשה כהדין שלא ישנה כלום ממנהגי בית הכנסת כשהוא מתפלל בביהכ"נ אף שלא לפני התיבה, לבד הנחת תפילין בתפלת המנחה ואמירת וידוי בלא הכאה על הלב שלא ניכר. והנני גומר בברכה לשרות השלום ביניכם ובין כל ישראל, יידו, משה פיינשטיין.

29. תשובות והנהגות כרך ד סימן ה

מצות תכלת בעיצית בזמן הזה

... והנראה לע"ד בזה שבהלכות לא נמסרו לנו כל הסימנים ועיקרו במסורת שנשכח מאתנו הרבה שנים, ובמקום שצריך מסורת ולא סגי בסימנים, אין צריך לחשוש לזה ואפילו להחמיר. ועובדא היא דבתוך מאה שנה היו ג' גילויים שמצאו חלזון כביכול, ומי יודע אם לא יתגלו עוד, וקבלה בידינו מהקדוש האר"ל שתכלת דומה לרקיע לרמוז שאנו מונהגים בהשגחתו הגלויה, ובזמן המקדש שזכינו לניסים ממש אז התגלה לנו האפשרות לקיומה של המצוה, אבל מן החורבן ואילך שנתמעט והולך גילוי השכינה, ואדרבה **בעו"ה איכא הסתר פנים אף התכלת נסתר**, [וזהו שורש גניזת התכלת המוזכר בתנזומא ס"פ שלה], ואמנם אחר החורבן נמשך כמה שנים מפני המסורת שקיבלו, מ"מ כשבטלה לא חיפשנו לחדשה שהמסורת בטלה וכמ"ש, ורק בביאת משיח צדקנו כשיתחיל להתגלות כבוד ה' בעולמו יתגלה לנו החלזון לתכלת וכיצד צובעים בדמו.

ומצאו לזה רמז בפרשת ציצית גופא שנאמר "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם", היינו על עיקר מצות ציצית היא "לדורותם", ואח"כ כתוב "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", ובתכלת לא נאמר לדורותם, רמז שלא בכל הדורות היא התכלת מצוי. וכן שמעתי שאמר מרן הגרי"ז ס"ה הגאב"ד דבריסק זצ"ל שגדולי ישראל בכל הדורות לא חיפשו תכלת דס"ל שלהשיג תכלת צריך מסורת, ואצלנו בעו"ה בטלה המסורת ולא חיפשו כלל. ומה שטוענים למה לא נקיים מספק דאף אם אינו תכלת ממש לא הפסדנו, אבל לדברינו שמצוה מיוסדת על מסורת הרי בלי המסורת אין זה בגדר ספק כלל, ועוד דיעוין רש"י במגילה ו. שחלזון עולה מן הים להרים וצובעים בדמו תכלת, ולא שמענו בכל אלו שיוצא להרים. **ואף דרוצה להחמיר לצאת מידי מכל ספק, הלא מאידך מקיל בהא דמבואר בפסקי תוס' מנחות קי"ח שהמשנה נקרא הדיוט שעושה שתי תורות בישראל, ויש חשש איסור לא לתגודדו בכעין שני תורות בישראל. ובפרט דמסתבר דהקב"ה גלגל חסרון תכלת מפני השגחתו הנסתרת וכמ"ש לעיל, ועוד דאיכא ספק כיצד להטיל דאם יצבע רק חצי חוט תכלת, אמנם לרמב"ם (פ"א ה"ו) מהני, מ"מ להרבה פוסקים צריך דוקא חוט שלם בתכלת כדעת הראב"ד שם, או אפילו שנים כד' רש"י ותוס' והטור בסי' י"א, ואם כן לא הועיל כלל לדבריהם, וכן משמע בגר"א שחוששין לשיטה שצריך חוט שלם.**

ולפי זה אזדא לה עיקר טענת הדורשים לקיים המצוה מספק, שרבינו הגה"ק רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל הוכיח מגמרא סוף ר"ה דבאיכא שני מקומות באחד תוקעין ובאחד מברכין, ילך למקום שתוקעין ואפילו ספק, שברכה רק דרבנן. ותמה מאי קמ"ל הגמ' דפשיטא שפיקא דאורייתא להומרא עדיף ממצוה דרבנן, אלא מוכח מהכא דלא אמרינן דחייב להומרא. אלא היכא דאם עביד יוצא מהספק, אבל כאן אפילו ילך למקום שתוקעין הרי רק ספק אם יתקעו בזה לא אמרינן ספק להומרא, וכן העלה הפמ"ג (סי' קצ"ד א"א סק"ג) ואם כן הוא הדין כאן אפילו עביד תכלת בחצי חוט כמנהגם, אינו ברור שיוצא שיש אומרים שצריך חוט שלם או שנים ולא יצא, וכה"ג אין חיוב מדין ספיקא דאורייתא להומרא, ובזכרוננו שהאדמו"ר זצ"ל בעצמו הביא סברא זאת בשמו של המהר"ל זצ"ל, ואמנם אלו שנהגו כן מאבותיהם או רבותיהם אין להם ספק וממשיכים כן כדרכם. ומה גם שיש לחשוש דעובר בכל תוסף כשמפירש כוונת התורה במצות תכלת להאי שאינו תכלת, ואפילו בספק משמע בתוס' (ר"ה כח: ד"ה ומנא) גבי זריקת דם בנתערבו ניתנין במתנה אחת לניתנין במתן ד' דעובר משום בל תוסיף. (ועי' ריטב"א שם טז: וביתר ביאור בסוכה ל"א: דס"ל דבספק ליכא בל תוסיף), ולשיטתם א"כ אף אם עושה כן ומטיל התכלת משום ספק יש לחשוש לכל תוסף אם אי"ז תכלת, וצריך להתנות להדיא שאינו מכיון למצוה אם אין בזה מצוה, ובכה"ג דוקא מותר... סוף דבר אין אני יכול להמליץ להשתמש בתכלת לכל אותם שלא נהגו כן, ומוטב לא לזוז ממנהגנו ולהמתין להתגלות כבוד ה' בביאת משיח צדקינו בקרוב!

30. גור אריה על דברים פרק יז פסוק א

ובפרק קמא דיבמות (יג ע"ב) ... ומסיק התם דהוי למכתב 'לא תגודו'. והיינו כמו שדקדק רש"י למעלה, דלא שייך לשון "תתגודדו" לשון התפעל, דהא האזהרה הוא על הפועל, לא ההתפעל. ומשום כך הוצרך ליישב הלשון 'לא תתנו גדידה'. אבל אי אתי להך דרשה 'לא יעשו אגודות אגודות', שייך "תתגודדו", משום דהאי חילוק שמחולקין בתי דינים, אלו מורים כבית הלל, ואלו כבית שמאי, אינו פועל, אלא הוא נעשה מעצמו. ולפיכך כתב "לא תתגודדו", דשייך ביה שפיר בענין זה מה שמתחלקין ונעשים אגודות אגודות, דהאי נעשים אגודות הוא קבלת הפעולה בלשון התפעל. ודקדוק נכון הוא זה, ולא הוי אסמכתא גם כן כלל, והוא בלאו גמור: **ואם תאמר, מאי ענין זה לזה - שלא יעשו אגודות, ולא יתגודדו. ולא תמצא בתורה כך, שני דברים דלא שייכי בהדדי. ויראה שאין זה קשיא, דודאי שייכי שפיר יחד, שכמו שהגדידה מחלק גוף האדם - עד שאין בשרו אחד ושוה, כך כשנחלק הבית דין שהוא בעיר אחת, חציים מורים כבית הלל, וחציים כבית שמאי, כאילו גופו של אדם מחולק. והוציאו רז"ל מדרש זה כפי חכמתם וכפי הבנתם מלשון "תתגודדו", דלא הוי למכתב בזה הלשון, כדלעיל, אלא לכך כתב "לא תתגודדו", מפני שבא להזהיר גם כן על זה הענין:**